

Wstęp

Przygotowany przez nas tom pokonferencyjny XI Ogólnopolskiego Zjazdu Pedagogicznego¹ poświęcony zagadnieniu: *Przesilenie. Kręgi kryzysów kontekstów edukacji – wyzwania dla pedagogiki*, zawiera zbiór wystąpień uczestników zjazdu dobranych pod kątem spójności i adekwatności. W tomie znaleźć można przemyślenia organizatorów sesji tematycznej: Zbigniewa Kwiecińskiego, Mirosława J. Szymańskiego i Anny Odrowąż-Coates, a także dyskutantów i dyskutantek: Lecha Witkowskiego, Inetty Nowosad, Hanny Kubiak, Marzanny Bogumiły Kiejar, Rafała Włodarczyka, Katarzyny Krasoń, Anny Babickiej-Wirkus, Waldemara Segieta i Magdaleny Barańskiej.

Wydarzenia ostatnich dekad, a w szczególności nowe kryzysy, takie jak: zmiany klimatyczne, pandemia, wojny etniczne i kulturowe, masowe migracje, fundamentalizmy religijne, monopol neoliberalnych gospodarek, poszerzanie sfer nędzy, patogeniczne wykorzystywanie Internetu, systemy edukacyjne w służbie przeszłości stanowią nieustanne wyzwania dla pedagogiki (w tym nierówności społecznych w edukacji). Jaka powinna być pedagogika w XXI wieku? Jaka jest jej rola społeczna, polityczna, ekonomiczna i kulturowa, lokalnie i globalnie? Jakie działania powinni podejmować pedagodzy w obliczu rosnących nierówności i rosnącej niepewności? W jaki sposób reagować na zagrożenia płynące z zalewu informacjami, które są coraz częściej zabarwione ideologicznie, uwikłane w relacje władzy, dominujące dyskursy i przestrzenie symbolicznej przemocy? Jak unikać bezkrytycznego korzystania z niewyczerpalnych wręcz źródeł informacji, jakie zapewnić Internet? Jak budować refleksyjność, uważność i myślenie krytyczne konsumentów treści medialnych? Jak kształtować świat „zabliźnienia”, komunikacji i kooperacji? Jak identyfikować, obnażać i kontrować niebezpieczne dyskursy, dyskursy nienawiści, treści budujące konflikty i stwarzające bariery?

Te i podobne pytania znajdują swoje zakorzenienie w pedagogice krytycznej, odsłaniającej relacje władzy i zależności zgodnie z imperatywem Paola Freire kreowania świadomości krytycznej, prowadzącej do wyzwolenia poprzez uświadomienie swojej pozycji i zależności ją kształtujących, odkrywania stref bliskości społecznych i rezerw własnego umysłu.

¹ XI Ogólnopolski Zjazd Pedagogiczny odbył się w Poznaniu w dniach 20–22 września 2022 roku.

Publikacja pokazuje, jak zainteresowania redaktorów tomu połączyły zainteresowania pedagogów krytycznych, socjologów edukacji i pedagogów społecznych. Z uwagą przyglądaliśmy się uwarunkowaniom społecznym, strukturalnym, środowiskowym, wychodząc poza paradygmat konstruktywistyczny i doceniając pluralizm idei i ram interpretacyjnych. Książka otwarta była również dla przedstawicieli pedagogiki ogólnej, porównawczej, międzykulturowej, nie wykluczała odniesień historycznych. Liczne prezentacje badań z zakresu praktyki edukacyjnej wskazujących na to, jakie wyzwania stoją przed pedagogiką i jak sobie z nimi radzić w wymiarze praktycznym w szkole, na uczelni, w przedszkolu i w innych instytucjach także miały w Poznaniu, podczas Zjazdu, swoje miejsce. Niniejszy tom pokonferencyjny zawiera zaledwie kilka z nich.

Do zagadnień, które uznaliśmy za szczególnie interesujące, zaliczyć można:

- **Świat wirtualny a realny.** Zderzenie kultury postfiguratywnej z kulturą prefiguratywną i jego liczne reprezentacje związane z zanurzeniem w sieci. Jaki jest świat życia dzieci i młodzieży? Czy mamy przepaść pokoleniową?
- **Spółczesność wychowująca.** Czy w zdemoralizowanym społeczeństwie można wychować ludzi przyzwoitych? Zmory przeszłości („jady polskie”) w podświadomości społecznej i uwięzienie w niepokonalnej przeszłości. Brak szacunku dla państwa i prawa jako blokada rozwoju moralnego i samoświadomości etycznej.
- **Państwo scentralizowane a społeczeństwo.** Edukacja w państwach autorytarnych i demokratycznych. Upolityczniona religijność i państwo kościelne. Przemoc symboliczna i strukturalna a opór i wyłanianie się społeczeństwa obywatelskiego. Budujmy oddolnie środowiska konstruktywnego oporu i przyjaznej współpracy.
- **Kryzysy i konflikty globalne** (polityczny, kulturowy, klimatyczny, demograficzny, migracyjny). Tożsamość europejska i światowość czy patriotyzm narodowy i lokalny? Czy to koniec ery antropocenu? Perspektywa pedagogiki nieantropocentrycznej.
- **Pedagodzy krytyczni i ich idee w interpretacji rzeczywistości społecznej.** Rządomyślność, biopolityka i ideologizacja społeczeństw. Jak pogodzić imperatywy jednostkowe i narodowe z globalnym humanizmem?
- **Jak kształtować refleksyjność, wrażliwość i myślenie krytyczne** jako podstawowe narzędzia pedagogiczne w celu wychowania świadomych, empatycznych, odpowiedzialnych moralnie obywateli?
- **Walka o przetrwanie.** Konteksty edukacyjne priorytetowych obszarów zrównoważonego rozwoju oraz sytuacji grup marginalizowanych.

Pomimo że powyższe zagadnienia mają charakter wysoce interdyscyplinarny, wiodącym wątkiem naszych zainteresowań pozostał aspekt edukacyjny i położyliśmy znaczący nacisk na wymiar pedagogiczny zgłoszonych referatów. W kolejnych rozdziałach publikacji znaleźć można rozważania prof. Zbigniewa Kwiecińskiego dotyczące edukacji publicznej w kręgach kryzysów jej kontekstów. W tekście autor podjął problematykę związków kryzysu edukacji publicznej w Polsce z zewnętrznymi jego uwarunkowaniami, z kryzysami jej kontekstów. Kryzys edukacji publicznej przejawia się w niskim poziomie różnych aspektów kultury codzienności Polaków, przy straconej przez nich szansie na systemowe zmiany ustrojowe, gospodarcze, społeczne i kulturowe po roku 1989. Głębokie i trwałe przyczyny utraty owej szansy tkwią w „dziedzicznym” przez wieki „systemie kulturowym” świadomości i postaw, na który składa się konglomerat patologii i klęsk Polaków, ale także w cyklicznym odradzaniu się państwa autorytarnego, a nawet (to hipoteza Kena Wilbera) w globalnym odwróceniu się kierunku ewolucji. Na tym tle Autor przedstawia założenia nowoczesnej edukacji, kształtującej ludzi samodzielnie i krytycznie myślących, budujących dobre więzi społeczne, twórczych i odpowiedzialnych za świat. Następny rozdział, autorstwa prof. Mirosława J. Szymańskiego, poświęcony został przyszłości edukacji i kompetencjom absolwentów. Autor rozważa, na podstawie predykcji znanych badaczy, w jakim kierunku zmierza edukacja w Polsce. W kolejnym rozdziale Lech Witkowski sygnalizuje wybrane tropy z dużego, monograficznego opracowania własnego autorstwa, poświęconego nowemu odczytaniu spuścizny polskiego klasyka socjologii, Floriana Znanieckiego, traktowanego w tym skrótowym przeglądzie jako zasługującego na uwagę pedagogiki. Autor wskazuje na typy recepcji oraz główne teksty i idee Znanieckiego, podkreślając ich aktualność i konieczność zerwania z dominującymi stereotypami interpretacyjnymi. Dalej Inetta Nowosad w bardzo obszernym rozdziale wnikliwie i szczegółowo opisuje kryzys postkolonialny doświadczany w systemie edukacji w Singapurze. Anna Odrowąż-Coates snuje natomiast refleksje dotyczące sytuacji kobiet w wybranych kontekstach kulturowych, wpisując losy kobiet w teorię cykliczności dziejów. W kolejnym rozdziale Hanna Kubiak wprowadza czytelników w tematykę stresu pourazowego odczuwanego przez dzieci w sytuacji wojennej. Dalej Marzanna B. Kielar rozważa, jakie przeszkody stoją na drodze ku postkonwencjonalnym poziomom moralności i poznania. Na wstępie przybliża koncepcję postformalnego rozwoju poznawczego i postkonwencjonalnego rozwoju moralnego. Następnie ukazuje główne przeszkody w rozwoju postkonwencjonalnych poziomów moralności i poznania. W zakończeniu artykułu Autorka opowiada się za integralnym podejściem do edukacji jako sposobem na przekroczenie barier w rozwoju ku świadomości postkonwencjonalnej. W rozdziale autorstwa Rafała Włodarczyka zna-

leżć można zbieżności w brzmieniu terminów, koncepcje kontredukcji Ilana Gur-Ze'eva i kontrdemokracji Pierre'a Rosanvallon, choć te, jak argumentuje Autor, pozostają względem siebie niezależne, mimo że posiadają wspólny mianownik, który pozwala spojrzeć z pedagogicznego punktu widzenia na złożoność relacji między edukacją a populizmem i dostrzec niejednoznaczność tej pierwszej. Jeśli chodzi o sam populizm, jego medialne i polityczne rozumienie najczęściej konfrontuje go współcześnie z demokracją, co pozwala dostrzec w populizmie rodzaj zagrożenia. W takim kontekście łatwo jest przedstawić edukację w różnych jej odsłonach jako jednoznaczne antidotum na tak rozumiane niebezpieczeństwo. Jednak niektórzy badacze populizmów, tacy jak Margaret Canovan, Paul Taggart, Roger Eatwell, Matthew Goodwin, czy Pierre-André Taguieff, dostrzegają złożoność związku populizmu z demokracją, jego dwuznaczność, co może pomóc również w rewizji poglądu na rolę edukacji w przygotowaniu obywateli do mierzenia się z populistycznym wyzwaniem. W konsekwencji można przyjąć, że ustalenia Rosanvallon, Gur-Ze'eva i Canovan pozwalają na postawienie na nowo pytania o populizm w teorii i praktyce edukacji. Innymi słowy, na pytanie: czy można widzieć w edukacji antidotum na populizm? – odpowiedź brzmiałaby: „zasadniczo tak, ale” i właśnie to „ale” prowadzi do inaczej postawionego pytania: dlaczego w edukacji, w różnych jej odsłonach, nie powinno się upatrywać jednoznacznego antidotum na populizm rozumiany jako zagrożenie demokracji liberalnej? Przyjęta perspektywa teoretyczna umożliwi rozwinięcie dwóch twierdzeń: po pierwsze, że populizm stanowi w pewnej mierze rozwinięcie, spotęgowanie niezbywalnej właściwości demokracji, które w efekcie obraca się przeciwko niej samej; po drugie, że ta właściwość cechuje również edukację. Jest to związane z tym, co nam obiecują demokracja oraz edukacja, albo co naszym zdaniem obiecują nam demokracja oraz edukacja, a czego pozbawione nie budzą naszego entuzjazmu czy zainteresowania niezbędnego do ich obrony czy rozwijania.

W rozdziale dziewiątym Katarzyna Krasoń zadaje pytanie o media w służbie edukacji, o pedagogikę kina oraz o wykorzystanie sztuki filmowej w pedagogice. Dalej Anna Babicka-Wirkus porusza problematykę znaczenia sztuki publicznej dla konstruowania i dekonstruowania problemów społecznych. Interwencyjny wymiar tych praktyk stanowi prowokację zmuszającą do zwrócenia uwagi na niedostrzegalne w dominującym dyskursie kwestie i/lub dostrzeżenia odmiennych możliwości interpretacji popularnych dylematów społecznych, politycznych, edukacyjnych. Celem tekstu jest uwidocznienie znaczenia interwencyjnej sztuki publicznej jako formy publicznej pedagogiki dla kształtowania się krytycznie myślących podmiotów, a także społeczeństwa obywatelskiego. Istotność praktyk publicznych nabiera szczególnego znaczenia w momentach kryzysowych, przesileń społecznych, które wymuszają podjęcie decyzji, obra-

nie określonej drogi w celu ich przezwyciężenia. W przedostatnim, lecz nie mniej zajmującym rozdziale, Waldemar Segiet przygląda się znaczeniu wiedzy i wspólnotowości w kontekście edukacji akademickiej. Na zakończenie tomu Magdalena Barańska snuje rozważania dotyczące pandemii, podczas której jedyną bezpieczną formą nawiązania i utrzymania relacji interpersonalnych był kontakt za pomocą komputerów, telefonów, tabletów, komunikatorów i platform. Stało się to także bezprecedensową codziennością edukacyjną. W świecie spowitym pandemią środowiskiem edukacyjnym, przestrzenią nauczania i uczenia się stały się aplikacje i przestrzenie wirtualne. Jednak żadne z tych narzędzi nie jest w stanie oddać nawet w części atmosfery uniwersytetów oraz klimatu i specyfiki zajęć akademickich. Konieczność wprowadzenia w trybie wręcz natychmiastowym kształcenia zdalnego na poziomie akademickim stanowiła pewnego rodzaju sprawdzian dla władz i pracowników uczelni. W prezentowanym tekście podjęto zagadnienie wyzwań i problemów, z jakimi stykali się nauczycieli akademicy, realizując zdalnie proces dydaktyczny.

Wybrane przez redaktorów tomu teksty stanowią przekrój najnowszej myśli pedagogiki krytycznej dyskutowanej podczas Zjazdu Pedagogicznego w Poznaniu. Redaktorzy tomu dziękują Autorom za pracę nad tekstami oraz otwartą atmosferę dyskusji akademickiej podczas Zjazdu.

*Anna Odrowąż-Coates
Zbigniew Kwieciński
Miroslaw J. Szymański*